

Recenze

Gabi Meier Mohamed: *Burgruine Hünenberg im Kanton Zug. Archäologie, Geschichte und vom „Geräusch rollender Steine“*. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters, Band 48, Basel 2020. 518 str., 300 obr., 36 tab., 2 přílohy. ISBN 978-3-908182-32-0, ISSN 1661-4550.

Josef Unger

Zainteresované veřejnosti byla představena další z úctyhodné řady monografií publikujících od roku 1974 výsledky archeologických výzkumů švýcarských hradů. Výzkum zříceniny hradu Hünenberg v letech 2005 až 2010 souvisel s restaurováním a památkovou úpravou, která navázala na sondáže a větší odkryvy proběhlé od roku 1944 do roku 2002. Konzervace zdiva a úprava terénu, ukončené roku 2009, zajistily viditelné zdivo včetně odvodnění tak, aby lokalita byla přístupná veřejnosti.

Prvních pět kapitol se po úvodu věnuje topografii a geologii, pravěkému osídlení lokality, historii pánů z Hünenberga a historii bádání. Výzkum v letech 2005 až 2010 jednak musel zohlednit následky starších výkopových prací prováděných podle tehdejších standardů a jednak využil nových metod. Patří k nim i geoarcheologie, jejíž výsledky zpracoval David Brönnimann, který se zaměřil na analýzu malty, umožňující vydělení pěti typů jednotlivých stavebních fází hradu. Dále se zaměřil na podrobnou analýzu čtyř profilů, jejichž vrstvy odrážejí stavební činnost na lokalitě. Terénní výzkum byl proveden tak, že na severozápadní straně hradního areálu byly odkryty čtyři na sebe navazující plochy (F1 až F4) a na různých místech bylo položeno 34 různě velikých sond (Sg. 1 až 34). Situace v jednotlivých sondách byla velmi pečlivě dokumentována, a to nejen co se týče zdiva, ale i sedimentů, jejichž charakter významně přispěl k vertikální stratigrafii a tím i k interpretaci. Výsledkem bylo stanovení čtyř stavebních fází, v některých případech ještě rozdělených do stavebních etap. Pro chronologii prvních dvou fází bylo využito 27 kalibrovaných analýz vzorků ¹⁴C datovaných do 12. stol. až počátku 13. stol.

Na místě využívaném v době římské a časném středověku došlo kolem roku 1100 ke stavbě středověkého hradu. V první stavební fázi obvodová zeď vymezila v podstatě čtvercový areál o rozměrech asi 20 x 20 m, do něhož se vstupovalo bránou od severovýchodu, a ve východním koutu se nacházela stavba otevřená do nádvoří. Jako palác je interpretována situace na severozápadní straně, kde ke čtvercovému areálu byla připojena budova lichoběžníkového půdorysu o rozměrech 17 x 6 m a ploše 102 m². Jako vstup do budovy z nádvoří se dochovala dvojitá brána, respektive dvě brány vedle sebe. Interpretace tohoto prostoru jako paláce, existujícího

jen v první stavební fázi, není úplně bezproblémová, protože dvojité brána nemá dosud žádnou analogii a kromě zdi související s nádvořím je doložen jen nepatrný útržek zdiva. Plocha této nejméně jednopatrové stavby je malému hradu naddimenzovaná, což by bylo možné vysvětlit i tak, že stavebníkem byl původně někdo jiný než menší šlechta. K stavbám první fáze patří také pozůstatky dřevěného objektu, který stával v jihozápadní části areálu, a také studna hluboká 15 m. Po typologické stránce hrad nepatří k sálským věžovým hradům, ale je hradem s budovou na obvodu (Randhausburg). Každopádně autorka svoji představu o podobě hradu v druhé čtvrtině 12. stol. zdůvodnila a kresebně vyjádřila na detailně provedeném barevném obraze.

Druhá stavební fáze z druhé poloviny 12. stol. až počátku 13. stol. se projevuje podstatnými změnami. Palác na severozápadní straně byl zrušen a jeho půdorys rozdělen na dvě části, přičemž ta západnější se stala součástí přístupového zwingru. Východní strana areálu byla sjednocena a ve východním koutu uzavřena věží. V této podobě hrad již odpovídá představám o sídle šlechtické rodiny s přídomkem odvozeným od tohoto hradu.

Ve třetí stavební fázi byla v jižním koutu postavena na čtvercovém půdorysu věž (Bergfried), jejíž původní výška 15 až 20 m je patrná na obrazech z 18. stol. a 19. stol. Jejím účelem bylo zabezpečení vstupu do hradního areálu a především symbolická reprezentace majitele. Na kresebné rekonstrukci podoby hradu z pol. 13. stol. je věž zakryta jehlancovou střechou a vnitřní ochozy hradby jsou chráněny střechou, která se částečně opírala o zeď věže.

Podstatné změny prodělal hrad ve čtvrté stavební fázi. Snad ze statických důvodů došlo ke zrušení vstupu přes zwingler na jihozápadní straně a zřízení nového vstupu od jihovýchodu. S ním souviselo i zbudování pilíře, který měl zpevnit padací most. Nová obvodová zeď na jihozápadní straně a další zdi vytvořily prostor pro další budovy vestavěné do nádvoří, které se podstatně zmenšilo na plochu 6 x 6 m. Z hlediska obranyschopnosti hradu se jako kontraproduktivní jeví zachování budovy na vnější straně hradby, se kterou však autorka při rekonstrukci původního vzhledu počítá. Autorka také uvažuje o tom, že hrad typologicky mohl patřit k redukovaným kastelům. K tomu lze dodat, že půdorysně se mnohem více blíží hradům s obvodovou zástavbou. Co se týká účelu nových budov, jednalo se o zajištění příbytku pro větší počet lidí. Problematická je krásně provedená barevná kresba podoby hradu ve druhé polovině 13. stol. a ve 14. stol. Dřevěná nadstavba a přesahující valbová střecha na věži by nejen zvýšily nebezpečí zapálení z přístupové strany, ale zatemnily vstupní koridor a malé nádvoří. Také kresebné vyjádření východního nároží neodpovídá půdorysu. Interpretaci písemných zpráv a svědectví archeologických nálezů je věnována v této kapitole velická pozornost. Zánik hradu bývá spojován se zprávou z kroniky města Zürichu o válečných událostech na Vánoce roku 1388. Termíny „Burgstall“ nebo „Burgstelle“ nemusejí však znamenat zříceninu, ale mohou odkazovat na práva související s hradem. Přestože archeologické nálezy dokládají násilné zničení, písemné prameny svědčí o tom, že hrad byl obýván ještě roku 1394, 1405 a možná až do prodeje roku 1415.

Zvláštní kapitola je věnována kamennému stavebnímu materiálu pocházejícímu z okolí. Vápno pro maltu nebylo páleno na místě, ale dováženo ze vzdálenosti 20 km. Po smíchání s pískem byla směs nehašeného vápna položena na zdivo, kde postupně na vzduchu tvrdla. Přestože se počítá s tím, že stavební práce mohly probíhat jen v letních měsících a na podzim byla koruna zdiva pokryta slámou, je otázkou, jak se stavebníci vyrovnávali s letními bouřkami. Na omítce je patrné zvýraznění spár mezi stavebními kameny černými i červenými linkami (Fugenstriche), což svědčí o velmi časném použití tohoto prvku již v druhé čtvrtině nebo polovině 12. stol. Doloženo je i použití dřeva a hlíny.

Jedna kapitola monografie je věnována výzkumům v okolí hradu. Severní plató o velikosti 40 x 13–20 m bylo zkoumáno jednak řezem s dokumentovaným profilem a jednak geoarcheologickými sondami, které zde zjistily podstatné terénní změny způsobené lomem. Mnohem více informací přinesl výzkum budov areálu zvaného „Burghaus“, nacházejícího se jen 26 m od šíjového hradního příkopu. Především z výzkumu roku 1994, provedeného patnácti sondami uvnitř stojícího objektu a pěti sondami na vnější straně, vyplynulo stanovení čtyř stavebních fází z 15. (14.?) stol. až 19. stol. Z hlediska vlastního hradu je důležitá první fáze, kdy zde byla postavena zděná, zřejmě patrová budova na obdélníkovém půdorysu 10 x 7 m. Z hlediska datování je pro ni důležitý terminus ante quem 1450/1460. Uvažuje se o tom, že se mohlo jednat o sídlo správce hradu (Burgvogt). Zde je třeba dodat, že možná již za posledních majitelů se šlechtickým přídomkem odvozeným podle hradu, každopádně nejpozději po roce 1415 za nových majitelů z řad lokální šlechty, bylo vně původního hradního areálu postaveno pohodlnější neopevněné sídlo, a to s cílem lépe vyhovět nárokům na bydlení. Vyššímu sociálnímu statutu majitelů odpovídá i nález dukátu z roku 1421 a kachlová kamna. Druhá stavební fáze, datována dendrochronologicky, znamenala nahrazení zděné stavby srubem složitějšího půdorysu. Další fáze dokládají přestavby v polovině a na konci 18. stol.

Druhá část publikace se věnuje nálezům. Hlavní vypovídací hodnotu mají nálezy z posledních výzkumů. Stratifikované nálezy pocházejí jen z první stavební etapy datované do 12. stol. a kromě keramiky k nim patří kostěná šachová figurka nebo kostěná píšťala. Převážná většina nálezů však není stratifikovaná, zahrnuje některé významné předměty, jako dobře dochované pancéřové rukavice z druhé nebo třetí čtvrtiny 14. stol., zlomky kahánků, figurální keramiky a kachlů různých typů. Část bronzové trojnožky nebo měděné pánve a honosné přezky dokládají vyšší sociální prostředí obyvatel hradu. Nepřekvapuje, že na hradě se našlo dosti zbraní i ochranné zbroje (kroužkové brnění, brigantina). Podkovy dokládají používání koní od doby stavby hradu v 11. stol. i jejich ustájení přímo na hradě. Zlomek 6,7 cm dlouhého železného předmětu interpretovaný jako část listu pily (Taf. 20:351) je spíše zlomkem srpů. Svědčí pro to mírné prohnutí i jemné zuby. Z dalších nálezů je důležitý kostěný stylus a dřevěné součásti horizontálního tkalcovského stavu.

Zajímavých výsledků bylo dosaženo při zpracování zvířecích kostí a rostlinných zbytků, na této analýze se podílelo několik dalších specialistů. Vzhledem k okolnostem jde jen o nálezy z první stavební fáze hradu. Vyšší podíl lovné zvěře je odrazem loveckého práva majitelů, ale významnou roli v jídelníčku hrálo vepřové maso, drůbež a ryby. Ke konzumaci na hradě se dostávaly části zvířecích těl bohatší na maso (fleischreiche Körperpartien). Archeobotanické výzkumy prokázaly, že na hrad se dostávalo dobře vyčištěné obilí, a bukvice spolu s žaludy naznačují možnost chovu prasat přímo na hradě.

Práce je doplněna jednak podrobným katalogem dokumentovaných nálezových celků (Befunde), jimiž myslíme zdi, vrstvy, výplně, a jednak katalogem nálezů (Funde), rozděleným na nálezy stratifikované, nestratifikované a na ty ze starších výzkumů. Vše je doplněno kvalitní kresebnou dokumentací. Výsledkem čeho? je publikace, na níž se kromě hlavní autorky podílelo deset dalších specialistů. Pozoruhodné bylo využití stratifikovaných sedimentů k interpretaci stavebního vývoje i zjištění, že shrnutí částečných výsledků (Fazit) bylo stále zaměřeno na rekonstrukci života na hradě, především ve 12. stol. Každopádně je tato práce svědectvím vysoké úrovně castelologického bádání ve Švýcarsku. Nelze však zapomenout na to, že instituce jako Universität Zürich, Kantonsarchäologie Zug a Schweizerischer Burgenverein vytvořily pro zpracování dat a jejich publikování velmi dobré podmínky.